

Metų leidimai

Kai Kristijonas Donelaitis mirė 1780 m., jo našlė visus rankraščius pavedė velionies kaimynui ir bičiuliui Valterkėlio klebonui Jordanui. Ten rankraščiai išbuvo porą dešimčių metų, kol užplūdo Hammano ir Herderio įkvėptas romantinis sajūdis — domėjimasis liaudies kūryba. Jų balso paklausė ir Karaliaučiaus universiteto profesorius Liudvikas Réza. Rankiodamas liaudies dainas, jis kreipėsi jų ir į Jordaną. Iš pastarojo gavo dvi Donelaičio giesmes. „Aš buvau turinio nemaža nustebintas ir pasiryžau tuoju išversti į vokiečių kalbą“, sako Réza prakalboje. Bet užėjo rusų prancūzų karas, paskiau Rėzai reikėjo paruošti Bibliją, ir Donelaičių raštų leidimas nusitęsė ligi 1818 m. Tuo laiku buvo dingusi originalo dalis. Beliko tik mažesnė pusė: „Pavarario linksmybės“, „Vasaros darbai“, pora laiškų. Dabar tas Donelaičio rankraštis yra Karaliaučiaus valstybiname archyve, rankraščių skyriuje, pažymėtas ženklu: A fol. 120a. ir pavadintas *Donalitius. Die Jahreszeiten. Gedicht. Originalhandschrift*, iš viso 54 didelio formato apie 40 eilučių puslapiai.

Laimei, Donelaičio rankraščius buvo nusirašęs jo bičiulis ir kaimynas Išdagiu klebonas J. F. Hohlfeldas. Jo nuorašuose, gautuose iš jo dukters, yra 11 vienetų: šešios pasakėčios, *Pričkaus pasaka apie lietuvišką svodbą* ir visos keturios *Metų* dalys. Hohlfeldto nuorašai paskutiniu laiku yra

Karaliaučiaus universiteto bibliotekoje, rankraščių skyriuje; jie yra sąsiuvinio formato iš viso 149 puslapių, bendru vardu *Litauische Gedichte des Pharrers Donalitius in Tolmingkemen...*

Hohlfeldto nuorašuose „Rudens gėrybės“, „Žiemos rūpesčiai“, „Pavasario linksmybės“ ir „Vasaros darbai“ néra sujungti jokiu bendru vardu. Pirmasis joms vieną vardą davé prof. Liudvikas Réza: *Das Jahr in vier Gesaengen, ein laendliches Epos aus dem Littauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitius, in gleichem Versmass ins Deutsche uebertragen von Dr. L. J. Rhesa, Prof. S. Theol. Koenigsberg, 1818.* Tuo pirmuoju leidimu, nors pavélinai, Donebaičiui Réza praskyné kelią į viešumą, tiesa, gerokai jį pakeitęs. Iš 2997 eilučių jis praleido apie 460. Praleido daugiausia šiurkščius pasakymus, ypačiai tuos, kuriais autorius įkerta ponams. Daugiausia buvo praleista iš „Rudens gėrybių“. Kai kuriuos Donelaičio pasakymus Réza sušvelnino; pakeitė veikėjų vardus; sušvelnino realizmą ir vokiškame vertime. Norint suprasti tokią Rézos laisvą redakciją, neužmirština, kad bekylančio romantizmo metais plikas realistinis vaizdas daugeliui buvo nepriimtinas. Netgi Grimai liaudies pasakas tuo pačiu metu leido į žmones bent kiek pagražintas, padalintas. I tokią skaitytojo dvasią taikė ir Réza „Teprima tévnėje žinovai su palankumu, Lietuvos draugai su linkėjimais, o mokytas pasaulis su teisingu vertinimu pirmą lietuvių tuometinės kūrybos mėginimą“, — su tokiu nuoširdumu palydėjo Réza Donelaitį.

Keliasdešimt metų Rézos leidinys buvo vienintelis, iš kurio Donelaitį pažino ir savieji ir svetimieji. Radęs visuotinį pripažinimą, rašytojas buvo reikalingas naujo leidimo. 1865 m. jį paruošė filologas Augustas Schleicheris: *Christian Donelaitis Litauische Dichtungen*, išleido Petrapilio Mokslo akademija. Leidinys paruoštas iš rankraščių, su žodynu, tik lietuviškas tekstas. Po 4 metų, 1869 m., Karaliaučiuje pasi-

rodė ir G. H. F. Nesselmanno Christian Donalitius *Litauische Dichtungen nach den Koenigsberger Handschriften mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glosar*.

Rézos ir Nesselmanno leidiniai — du svarbiausi. Bet kokie jie skirtini! Tieki, kiek skirtinios yų epochos. Per tą 50 metų tarpą, kuris skyrė Rézą ir Nesselmanną, jau buvo išnukusi romantinė dvasia. Dabar nebegalima buvo suprasti, kodėl Réza leido tik rinktinį tekstą. Rūsčiu tonu Nesselmannas bara Rézą, kaip paprastai paskesnis laikotarpis savo pirmtakų kaltes sutirštindamas. „Sunkiai įtikima“, sako Nesselmannas, „kaip savivališkai Réza pasielgė su autoriaus tekstu. Jo gausingi iškraipynai prasideda nuo poeto pavarėdės; dėl savotiško susižavėjimo lietuviškumu jis duoda poetui lietuviškai skambančią pavardės formą Donaleitis, nors tasai savo pavardės niekados néra kitaip rašęs, kaip tik Donalitius...“ Toliau Nesselmannas puola Rézą, kam šis visas dalis pavadinės *Metų* vardu; kam *Metų* dalij tvarką pakeitęs, pradédamas nuo „Pavasario linksmynių“; kam veikėjų vardus iškraipęs; bet didžiausias kaltinimas — tai kai kurių teksto eiliučių praleidimas. „Réza, matyt, buvo įsitikinęs, kad po jo niekam nebeteiks pasižiūréti į lietuviškus Donalitiaus rankraščius...“

Rūstus Nesselmanno sprendimas nenuvainikuojant Rézos darbo reikšmės. Jis tik rodo, kad naujas laikotarpis kitaip žiūri į leidėjo darbą. Réza į Donelaičio raštus buvo pažiūrėjęs romantiko ir poeto, o Nesselmannas realisto ir moksllininko akimis. Réza buvo lyg operatorius, kuriam rūpėjo kad dorojamasis dalykas būtų geresnis, gražesnis; Nesselmannas — operatorius, kuriam rūpėjo dalyką išanalizuoti ir konstatuoti, koks jis yra. Ir Nesselmanno leidinys šituo savo tikslumu, pilnumu ir kruopštumu pralenkė ne tik pirmatakus, bet ir tokio laipsnio papédininkų nesusilaukė. Po Nesselmanno dar pasirodė keturi lietuviški Donelaičio leidi-

mai: M. Jankaus *Kristijonas Donalaitis*, *Pavasario links-mybės*, Tilžėj, 1891 m., A. Burbos ir A. Miluko *Kristijono Donelaicchio Rasztai Shenandoah*, 1897 m., J. Šlapelio *Kristijono Donelaičio Raštai*, Vilniuje, 1909 m. Pastarasis yra pilnas Donelaičio raštų rinkinys, paruoštas betgi ne iš rankraščių, o iš anų triju pirmųjų leidimų. Iš Šlapelio tekstus paėmė ir M. Biržiška *Duonelaičio raštams*, išleistiems 1928 m. Kaune. M. Biržiška su dideliu kruopštumu parūpino ir žodynų komentarais, tačiau leidinys buvo skirtas mokyklai ir dėl to nepilnas. Tad kilo reikalas vėl išleisti Donelaičio raštus. Darbo émési Švietimo ministerija, pavesdama paruošti spaudai ne visus D. raštus, o tik *Metus*.

Kiti dabar laikai, kiti ir reikalavimai naujajam leidimui. Viena — didžiojo ir pirmojo lietuvių klasiko veikalas turėjo būti reprezentacinis; antra — jis turėjo išlaikyti pilną ir autentišką tekstą; trečia — turėjo būti lengvai paskaitomas jaunimui ir masės žmogui per mokyklas ir bibliotekas.

Reprezentacine leidinio puse rūpinosi dail. V. K. Jonynas. O veikalo autentiškumui išlaikyti naujas leidimas teko ruošti ne iš senesniųjų leidimų, bet tiesiog iš rankraščių, juos lyginant ypačiai su Nesselmannu. (Čia tenka padėkoti Karaliaučiaus Valstybinio archyvo vadovybei ir toms Lietuvos įstaigoms bei asmenims, kurie tarpininkavo, kad būtų gautas leidimas archyvui lankytį). Norint išlaikyti griežtai autentišką tekstą, geriausia tiktu leisti fotografutinis veikalas. Tačiau jis būtų sunkiai paskaitomas ir dėl to nepopuliarus. Todėl ruošiant šį leidimą, teko eiti kompromiso keliu: atsisakyti nuo Donelaičio rašybos, bet išlaikyti visą jo žodyną ir sintaksę. Donelaičio rašyba yra suvokietinta ir sulenkinta lotyniškoji rašyba. Vokiškai, gotiškai yra dažniausiai rašomos raidės s, z; balsės trumpumui pažymėti rašoma du kartu ta pati priebalsė, kuri eina po balsės („buddino“); daiktvardžiai rašomi didžiosiomis raidėmis. Iš lenkų raštų pasiskolinta sz, cz. Taigi šitos rašybos,

paties Donelaičio ne visada sistemingai vartotos (net tam pačiam žodžiu), čia nesilaikoma. Tiesa, jos neišlaikė né pats tikslusis Nesselmannas. Jis donelaitiškają dvibalsę „ie“ kažkam pakeitė é, išmeté minétąjį antrą priebalsę trumpam balsui pažyméti, pridéliojo (vietomis ir be reikalo) minkštinamujų „i“, kurias Donelaitis dažniausiai praleidžia; pridéliojo taip pat dar naujų kirčių, nors ir D. rankraštyje pažyméti kirčiai, atrodo, yra ne autorius, bet greičiausiai pirmojo leidéjo — Rézos; pakeitė skyrybą. Šiame leidime vartojama dabartiné rašyba. Tai ir yra čia svarbiausias Donelaičio teksto pakeitimasis. Tačiau ten, kur rašybos pakeitimasis galėtų pakeisti bent kiek originalo žodžio tarminę fonemą, palikta originaliné rašyba. Pavyzdžiui, rašoma tuo — tuoj, ben — bent, nei — né, sav — sau, nés — nes, tikt — tik, pajieško — paieško, mokinti — mokyti, ponatis — ponaitis.

Nuoseklios skyrybos Donelaitis neturi. Tačiau dvi žymės atrodé daugiausia išlaikomos: prieš nés vartojama: dvitaškis ir po krypties šauktukas, kuris išreiškia aną donelatinio tono pakilimą. Šitos skyrybos būdingos smulkmenos paliktos ir šiame leidime.

Naujas pastraipas Donelaitis vartoja netikslingai: dažnai naujam dalykui ir naujam veikėjui neduoda naujos pastraipos, o kartais to paties veikėjo ta pati kalba imama rašyti iš naujos eilutės. Keliose vietose šiame leidime estetiniai leidinio išorés sumetimais panaikinta pastraipa, būtent, ten, kur puslapis baigési pastraipine eilute arba kur eiluté buvo labai ilga: (23 p. 6 eiluté iš ap., 27 p. 3 e. iš viršaus, 30 p. 4 e. ap., 60 p. 6 e. ap., 61 p. 1 e. ap., 65 p. 7 e. vr., 74 p. 1 e. ap., 83 p. 1 e. ap., 92 p. 1 e. ap., 99 p. 1 e. ap., 122 p. 1 e. ap., 128 p. 1 e. ap., 142 p. 1 e. ap., 168 p. 6 e. ap., 172 p. 8 e. ap.).

Metai čia pradéti nuo „Pavasario“, nors Hohlfeldto nuorašuose ir pradedama nuo Rudenio, nors Nesselmannas irgi taip buvo sutvarkęs. Tačiau rimitų argumentų jrodyti, kad

originalas buvo pradėtas nuo „Rudenio gėrybių“, nėra. Antro — jau yra įsivyravęs paprotys, laikantis Rėzos įvestosios tradicijos, pradėti nuo „Pavasario linksmybių“. Trečia — giesmės yra taip parašytos, kad „Žiemos rūpesčių“ giesmėmis baigtis geriau atitinka visą Donelaičio ideologiją. Tokiu būdu kūrinys tampa organiškesnis, vieningesnis. Donelaičio rankraštyje „Vasaros darbai“ baigtis eilute „Ir prieš rudenį...“, po jos pažymėta „Gana“, ir jau naujame puslapyje po antraštės „Fortsetzung“ eina „Bet ir viežlybi...“. Tas „Fortsetzung“ pavadinimas šiame leidime 87 p. praleistas, ir po jo einās tekstas nuo „Vasaros darbų“ teatskirtas tik nauja parastraipa.

Metų tekstas duotas pilnas. Tik keliose vietose šiais laikais įgavę obsceniškos prasmės žodžiai yra pakeisti tais, prie kurių jau yra įprasta iš M. Biržiškos leidimo (27 p. praleistos dvi eilutės: „Juk ir ponų vaikesčiai taipjau per subinę gauna, kad jie, kaip kiti vaikai į patalą meža“; 29 p. 8 eil. vr. pakeista: pautus — kiaušus; 29 p. 9 e. vr. pautai — kiaušai; 29 p. 4 e. ap.: šūdą — nieką; 35 p. 8 e. vr.: šūdvabali — juodvabali; 35 p. 9 e. vr.: šūdinėdams — mėšlinėdams; 54 p.: šūdinėja — niekinėja; 63 p. 4 e. vr.: šūdą — mėšlą; 4 e. ap.: šūdais — mėšlu, 3 e. ap.; šūdus — mėslus; 69 p. 1 e. vr.: meža — teršia; 74 p. 5 e. ap.: šūdvabalnis — juodvabalnis, šūde — mėše; 97 p. 7 e. vr.: šūdą — nieką; 123 p. 6 e. ap.: šūdvabalnis — juodvabalnis, 5 e. ap.: šūdvabalnis — juodvabalnis, šūde — mėšle; 142 p. 11 e. ap.: šūdais — mėšlais, 9 e. ap.: šūdus — mėšlus).

Originale metų laikų aprašymai nėra suskirstyti jokiomis antraštėmis; tėra tik anie keturi metų laikų pavadinimai. Lengvesnei skaitytojo orientacijai šiame leidime, bent pabagoje, turinyje, giesmės yra suskirstytos atskiromis temomis.

Praktiniai sumetimais ir žodynelyje iš D. vartojamų apie 3300 žodžių paaiškinama tik tiek, kiek reikia autoriaus

minčiai suprasti ir suvokti jo žodžio epochiniam koloritui, kuris susidarė autoriu stipriai stovint ant etninio pagrindo ir veikiamam iš abiejų pusių dviejų svetimų kultūrų: vokiškosios ir slaviškosios.